

Lázár Guy

Kik tartoznak a nemzethez?*

Fiatalok a magyarság ismérveiről és a határokon túli magyarokról

*Ne vádolj, ne fogadkozz,
ne légy komisz magadhoz,
ne hódolj és ne hódíts,
ne csatlakozz a hadhoz.*

József Attila

Az önbizalomhiánnyal, kisebbségi érzésekkel küszködő emberek képtelenek arra, hogy az egyenjogúságon alapuló partneri kapcsolatot alakítsanak ki embertársaikkal. Ezek az emberek ugyanis mindenkiben veszélyforrást: potenciális versenytársat vagy ellenfelet látnak. Ezért csak akkor érzik magukat biztonságban, ha teljesen hatalmukba kerítik azokat az embereket, akikkel együtt kell működniük, és eltávolítják maguktól azokat, akik nem adják fel az identitásukat. Ezeknek az embereknek a magatartását egyszerre nevezhetjük bekebelezőnek és kirekesztőnek.

A kelet-európai népek legújabbkori történelme azt mutatja, hogy ez a magatartás nemcsak az egyéneket jellemezheti, hanem a népeket is, vagy legalábbis a népek magatartását nagymértékben befolyásoló politikai-szemléleti eliteket.

Így például 1945-ig a magyar uralkodó osztályok is csak a teljes fölé-, illetve alárendeltség kategóriájában tudták elképzelni az állam és a nemzeti kisebbségek viszonyát. A magyar kormányzatok sem 1848-ban, sem 1867-ben nem adták meg a nemzetiségeknek azokat a jogokat, amelyeket a nemzetnek követeltek, és a kiegyezést követő évtizedekben számos kísérletet tettek a nemzetiségi mozgalmak felszámolására, az anyanyelvükhöz ragasz-

* Részlet. *Forrás*: Lázár Guy kézirat hagyatékából másolat, JEA Kortörténeti gyűjtemény K1336/15. A tanulmány bővebb változata megjelent: *Kik tartoznak a nemzethez? Fiatalok a magyarság ismérveiről és a határokon túli magyarokról. Ifjúsági Szemle*, 1988. 2. sz. 35–53.

codó nemzeti kisebbségek elmagyarosítására. 1849-ben és 1918-ban a végveszélybe került forradalmi kormányzatok elfogadták ugyan a nemzetiségek autonómiájának a gondolatát, de Kossuth és Jászi csak az emigrációban tette magáévá a Kárpát medencében élő népek teljes önrendelkezésének az eszméjét. 1919-ben a magyar Vöröshadsereg felvidéki győzelmei nyomán megalakult a Szlovák Tanácsköztársaság, de a trianoni béke után az ellenforradalmi rendszer már nemcsak a magyarlakta területek visszacsatolását követelte, hanem a történelmi Magyarország területi integritásának a visszaállítását is.

Ugyanakkor az elmúlt másfél évszázadban a magyar politikai és szellemi elit egy része nemcsak a bekebelezésnek a politikáját folytatta a nemzeti kisebbségekkel szemben, hanem a kirekesztésnek a politikáját is. A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben a nemzetiségek elmagyarosítására irányuló törekvésekkel egyidőben jelentek meg Magyarországon az elmagyarosuló zsidóság kirekesztésére irányuló törekvések, és 1919-ben a „nemzeti gondolat” jegyében fogant ellenforradalom már a hivatalos politika rangjára emelte a nemzet anyagi és szellemi gyarapodásához nagymértékben hozzájáruló zsidóság háttérbe szorítását-üldözését. A harmincas években Szabó Dezső a magyar államhoz ragaszkodó német nemzetiség háttérbe szorításával akarta megmenteni a nemzetet a náci veszedelemtől, és a népi írók egy része többé-kevésbé magáévá tette, az igazi szellemi termék fémjeleivel látta el az irracionális-antiintellektuális fogantatású „faji gondolatot”. Ezzel akarva-akaratlanul hozzájárultak annak a közhangulatnak a kialakulásához, amelyben a kormányzat megengedhette magának, hogy a magyar zsidóságot és cigányságot kiszolgáltassa a területi törekvéseit támogató Németországnak.

Öncsonkítások

Az 1945-ös felszabadulás elvileg lehetővé tette, hogy a magyarság véglegesen felhagyjon azokkal a lealacsonyító, a nemzeti lét erkölcsi alapjait aláásó törekvésekkel, hogy más népekkel, népcsoportokkal fizettesse meg a maga szabadságát, és olyan nemzeti tudatra tegyen szert, amely nem „a faj tisztaságából”, a nemzethatárok egyértelműségéből, hanem, éppen ellenkezőleg, a nemzetek közötti átmenetek sokaságából meríti erejét, vagyis abból, hogy a vele együtt élő, de kulturális-nemzeti identitásukat megőrző etnikumok új elemekkel gazdagítják kultúráját, és elősegítik a szomszéd népekkel való együttműködését, az európai kultúrába való bekapcsolódását. Ez a lehetőség azonban nem vált teljesen valóra, mert a magyarság 1945

után sem mondott le teljesen a bekebelezés és a kirekesztés hamis alternatívájának alkalmazásáról, ami mindkét esetben öncsonkítást jelentett.

Így például egyfajta öncsonkítást jelentett az, hogy a negyvenes évek végén a hatalomra került párt- és állami vezetés tabutémává nyilvánította a zsidókérdést, és csak vallási téren engedélyezte a megmaradt zsidóság elkülönülését. Ez a politika látszólag elősegítette ennek a sokszor kitaszított népcsoportnak a magyar társadalomba való végleges beilleszkedését – s ezért az érintettek nagy része is támogatta –, de valójában hátráltatta ezt, mert megakadályozta, hogy a magyar zsidóság „mint olyan”, mint sajátos – de nem szégyelnivaló – vonásokkal bíró népcsoport fogadtassa el magát a magyarság többi részével. Ezen a téren csak a hetvenes évek közepén következett be az első változás, amikor a közírók, a történészek vizsgálni kezdték a magyarországi antiszemitizmus történetét.

Másfajta – és jóval súlyosabb – öncsonkítást jelentett az, hogy 1946–47-ben a magyar kormány a potsdami egyezményekre hivatkozva kitelepítette azoknak a magyarországi sváboknak a nagy részét, akik az 1940-es népszámlálás során németeknek vallották magukat, és a többieket is megfosztotta nemzetiségi jogaitól. Ezzel a magyar állam azokat a németajkú polgárokat is eltaszította magától, akik hűek maradtak hozzá, és akaratlanul is igazolta azt, amikor a csehszlovák kormány járt el így a felvidéki magyarokkal szemben. Az 1950-es alkotmány minden nemzetiségnek biztosította az egyenjogúságot, és az ötvenes évek közepén a magyar kormány hozzálátott a német kisebbséggel szemben követett politikájának revideálásához. De a magyarországi svábok nagy része csak a hetvenes években kezdte vállalni németiségét, vagyis akkor, amikor a párt- és állami vezetés kezdeményezésére, támogatásával minden nemzetiségben fellendült a nyelvi-kulturális hagyományok ápolása.

Végül az öncsonkítás harmadik – és a nemzeti tudatot a legjobban érintő – fajtáját az jelentette, hogy a magyar állam a határokon túli magyarság két nagy csoportját: a szomszédos országokban élő magyar kisebbségeket és a nyugati országokban élő szóránymagyarságot hosszú időre kirekesztette a nemzetből; az egyiket úgy, hogy „megfeledezett” róla, a másikat pedig úgy, hogy szembefordult vele.

Az, hogy a magyar állam „megfeledezett” a magyar kisebbségekről, abban nyilvánult meg, hogy a negyvenes évek végétől a hatvanas évek elejéig a tudásközvetítő intézmények (az iskolák, a tömegkommunikációs eszközök stb.) szinte egyáltalán nem foglalkoztak a szomszédos országokban élő magyarok életével, kultúrájával, vagyis úgy tettek, mintha ezek az emberek egyáltalán nem tartoznának a nemzethez. Ez a helyzet azóta sem változott

meg teljesen. Az elmúlt évtizedekben a kulturális orgánumok, a tömegkommunikációs eszközök egyre jobban „felfedezték” a magyar kisebbségek kultúráját: irodalmát, népművészetét, de továbbra sem foglalkoztak a kulturális alkotások mögött meghúzódó emberek mindennapi életével, problémáival. A hetvenes évektől kezdve egyre gyakrabban mutatták be azokat a kedvező példákat, amelyeket a szomszédos országok egy részének a politikája szolgáltatott a nemzetiségi problémák megoldására, de csak áttételesen, a nemzetiségek szerepére és a magyar kisebbségek jogaira vonatkozó hivatalos álláspont hangoztatásával utaltak a többi szomszéd országban élő magyarok problémáira. Az elmúlt években a kulturális orgánumokban a magyar irodalmárok, történészek egyre gyakrabban szálltak vitába román, szlovák kollégáikkal, és 1987-ben nyílt vita robbant ki a magyar és a román hivatalos szervek között. Ezek a viták azonban továbbra sem érintették közvetlenül a magyar kisebbségek helyzetét.

Jóval nagyobb fordulatok következtek be a nyugati országokban élő magyarok „kezelésében”. A negyvenes évek végén a párt- és állami vezetés nemcsak az 1945–47 közötti politikai emigrációt rekesztette ki a nemzetből (a nyilasoktól a volt koalíciós partnerekig), hanem az egész szórványmagyarságot, vagyis azokat a magyarokat is, akiket a korábbi rendszerek kényszerítettek nyugatra; ez volt az az idő, amikor az embereknek meg kellett tagadniuk nyugati rokonaikat. Az ötvenes évek közepén a kormány a szórványmagyarsággal kapcsolatos politikájának a felülvizsgálatához is hozzálátott, de az 1956-os események és az ezeket követő „disszidálási” hullám megakasztotta ezt a fejlődést. Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején a nyugati magyarokkal foglalkozó tömegkommunikációs közlemények a politikai emigráció „mesterkedéseinek” leleplezésére, illetve a „disszidensek” hányattatásainak bemutatására fektették a hangsúlyt. A következő években a konszolidáció folyamatának előrehaladásával, az ország nemzetközi helyzetének megszilárdulásával párhuzamosan csökkent a politikai emigráció tevékenysége-veszélyessége, és az „ötvenhatosokat” is beleértve megkezdődött a nyugati országokban élő magyarok hazalátogatása. Ebben a helyzetben a „nyugatra szakadt hazánkfiaival” folytatott polémia a vicclapba és a kabaréba szorult vissza: ezek dolgozták fel azt a feszültséget, amit az okozott az emberekben, hogy a „hazájukhoz hűtlenné vált” magyarok többre vitték, mint az itthonmaradtak, és a szocialista állam „tárt karokkal fogadja őket”. Végül a hetvenes évektől kezdve a tömegkommunikációs eszközök egyre több olyan magyar művészt, tudóst, vállalkozót mutattak be, akik a nyugati országokban élve „öregbitik hazánk hírnevét”, és egyre több olyan akcióról adtak hírt, amelyek a szórványmagyarsággal való kapcsolatok ápo-

lását, a nyugati országokban élő magyarok magyarságának megőrzését szolgálták.

Ezeket a fejleményeket egészítette ki az, hogy az elmúlt évtizedekben a tömegkommunikációs eszközök és a kulturális intézmények a Magyarországon élő idegen anyanyelvű vagy idegen eredetű kisebbségeket is egyre jobban „felfedezték”, vagyis egyre többet foglalkoztak a nemzetiségek, a cigányság és a zsidóság életével, kultúrájával.

Az elmúlt évtizedekben tehát a nemzeti identitással kapcsolatos propagandát két fő tendencia jellemezte. Egyrészt az, hogy a szomszédos és a nyugati országokban élő magyarok életének, kultúrájának bemutatásával egyre tágabban húzta meg a magyarság határait; másrészt pedig az, hogy egyre határozottabban rajzolta meg a politikai nemzeten belül húzódó nyelvi-kulturális választóvonalakat, és ezzel – legalábbis bizonyos értelemben – szűkebbre vonta a honi magyarság körét. Ilymódon a propaganda egyre jobban eltávolodott attól az *államközpontú* (politikai) nemzetfelfogástól, amely a korábbi években egyaránt lehetővé tette a nacionalista-irredenta és az antiszemita uszítás, az egyes népcsoportok bekebelezésére és mások kirekesztésére irányuló törekvések ideológiai megalapozását (lásd a dualizmus korát és különösen a Horthy-rendszert) és a nemzeti érdekek negligálásának, a nacionalizmus és a németbarátság bűnében elmarasztalt nemzet megalázásának az igazolását (lásd a Rákosi-korszakot). Ugyanakkor a propaganda egyre jobban közeledett ahhoz az *etnikumközpontú* (de nem etnocentrikus, és még kevésbé nacionalista, hanem nyelvi-kulturális) nemzetfelfogáshoz, amelyben a nemzeti érdekek érvényesítése együtt jár a más népek, népcsoportok érdekeinek a tiszteletben tartásával.

Ezek a változások – legalábbis elvileg – két értelemben is elősegíthették a korábbi propaganda-hadjáratok által okozott károk helyreállítását, a nemzeti identitás zavarainak kiküszöbölését. Egyrészt hozzájárulhattak ahhoz, hogy az ötvenes években folytatott agymosás után helyreálljon a nemzeti emlékezet kontinuitása, és a határokon túli magyarok az újabb nemzedékek tudatában is elfoglalják az őket megillető helyet; ugyanakkor pedig azt is elősegíthették, hogy ezeknek a nemzedékeknek az esetében a magyar kisebbségek ügyének felvállalása már ne vezessen a többségi népek megvetéséhez, a magyarság és a szomszédos népek közötti gyűlölködés folytatódásához.

Mi valósult meg ezekből a lehetőségekből? Mi jellemzi a mai fiatalok magyarság-tudatát? Kit tekintenek magyarnak? Hol húzzák meg a nemzet határait? Mit tudnak a szórványmagyarságról, mit gondolnak róla, és szükségesnek tartják-e a vele való együttműködést? Milyennek látják a szomszéd-

dos országokban élő magyarok helyzetét, elegendőeknek tartják-e a magyar kisebbségek érdekében tett lépéseket, és hogyan oldanák meg a problémáikat? Egyet értenek-e a magyarországi nemzetiségek támogatásával? Milyen tényezők befolyásolják az ezekben a kérdésekben való állásfoglalásukat? Milyen attitűdök rajzolódnak ki az állásfoglalások összekapcsolódásából? Milyen magyarság-felfogások bontakoznak ki ez attitűdök összefonódásából, és milyen rétegekben terjedtek el ezek a felfogások?

Ezekre a kérdésekre keresett választ az a közvélemény-kutatás, amelyet a KISZ KB Ifjúságkutató Csoportja és a Tömegkommunikációs Kutatóközpont végzett 1985 novemberében az ország 14–29 éves lakosságát reprezentáló 1000 fős mintán.¹ Az alábbiakban ennek a kutatásnak a legfontosabb eredményeit ismertetjük.²

Nép, nemzet és ország

A kutatási eredmények mindenekelőtt azt mutatták, hogy a fiatalok gondolkodásában *a magyarság* és *a magyar nemzet* fogalma egyaránt összefonódik *a mai Magyarország* fogalmával, és ezért mindkét fogalomnak a trianoni határok között élő magyarság áll a középpontjában. Ugyanakkor az adatokból az is kiderült, hogy a magyarság fogalmát sokkal komplexebben értelmezik a fiatalok, mint a magyar nemzetét, és ezért a magyarság-felfogásukat nem tekinthetjük egyértelműen államközpontú felfogásnak.

Azt, hogy a fiatalok gondolkodásában *a magyar nemzet* fogalma összefonódik a mai Magyarország fogalmával akkor figyelhettük meg, amikor azt kérdeztük meg tőlük, hogy *a Magyarországon élő nemzetiségeket, valamint a szomszédos és a nyugati országokban élő magyarokat beleértik-e a magyar nemzetbe*. Ekkor ugyanis a magyarországi nemzetiségeket a válaszadók 72 százaléka sorolta a nemzethez, a magyar kisebbségeket 50 százalékuk, a szóránymagyarságot pedig 24 százalékuk.³

Az életkor emelkedésével azoknak a fiataloknak az aránya is emelkedett, akik *a magyarországi nemzetiségeket* a magyar nemzet részének tekin-

1 Az adatfelvétel során 963 értékelhető interjú készült. A mintacsökkenésből eredő eltérések nem szignifikánsak.

2 A felmérést Dobossy Imrével végeztem; az adatokat *A fiatalok és a nemzeti kérdés* című kutatási beszámolóban dolgoztuk fel. (Kézirat, 1986.) A többváltozós matematikai elemzéseket Bartók János készítette.

3 Ezek az arányok természetesen azokra a fiatalokra vonatkoznak, akik tudtak a szóbanforgó népcsoportok létezéséről. Ezek arányát lásd a későbbiekben.

tették: a 14–17 évesek 63 százalékaival szemben a 26–29 évesek 77 százaléka gondolkodott így. Ennek elsősorban az lehetett az oka, hogy az idősebbek jobban ismerik a nemzet fogalmának hivatalos-politikai értelmezését, a különböző pártállású, világnézetű, nemzetiségű állampolgárok egyenlőségén nyugvó nemzeti egység eszméjét.

A szomszédos és a nyugati országokban élő magyarokat csak a diplomás fiatalok értették bele az átlagosnál jóval nagyobb arányban a magyar nemzetbe: a magyar kisebbségekről 66 százalékuk nyilatkozott így, a szórvány-magyarságról pedig 32 százalékuk. Ez azt mutatja, hogy az értelmiség – miközben jobban ismeri a nemzet fogalmának politikai értelmezését – kevésbé fogadja ezt el.

Azt, hogy a fiatalok fejében *a magyarság* fogalma is összekapcsolódik a mai magyar állam fogalmával akkor állapíthattuk meg, amikor azt a nyitott, azaz előre megadott válaszalternatívákat *nem* tartalmazó kérdést tettük fel nekik, hogy *kit tekintenek magyarnak*. Ekkor ugyanis a válaszadók *a mai Magyarországhoz való kötődést* tették meg a magyarsághoz való tartozás ismérvének (a válaszelemek 75 százaléka), és sokkal kevesebbet beszéltek *a magyar nyelvhez, kultúrához való kötődésről* (10 százalék) vagy arról, hogy az a magyar, aki *annak érzi, vallja magát* (szintén 10 százalék).

Azok a fiatalok, akik a mai Magyarországhoz való kötődést tették meg a magyarsághoz való tartozás ismérvének, azt mondták a leggyakrabban, hogy az a magyar, aki *itt él, itt született, magyar állampolgár* (36 százalék). Ritkábban említették azt, aki *szereti az országot, szívéen viseli sorsát, nem hagyja el* (18 százalék), illetve azt, aki *tesz valamit az országért, dolgozik érte, megvédi* (15 százalék), és még ritkábban utaltak arra, aki *betartja a törvényeket, elfogadja a rendszert, támogatja a párt politikáját* (6 százalék).

Azok, akik a magyar nyelvhez, kultúrához való kötődést említették, azt mondták a leggyakrabban magyarnak, aki *magyar anyanyelvű, magyarul beszél* (8 százalék).

Ezek az eredmények arra engedtek következtetni, hogy a magyar nemzethez hasonlóan a magyarságot is inkább politikai, mint nyelvi-kulturális fogalomnak tekintik a fiatalok. Ennek a következtetésnek a levonásától azonban el kellett állnunk akkor, amikor azt láttuk, hogy *a Magyarországon született idegennyelvű embereket, a szomszédos országokban született magyar nyelvű embereket és az országhoz, a magyar nyelvhez különböző mértékben kötődő nyugati magyarokat hová sorolják* a megkérdezettek:

I. tábla: A különböző népcsoportok besorolása százalékban

magyarnak tekinti...	N=963
a szomszédos országokban született magyar anyanyelvű embereket	51
a Magyarországon született, magyarul jól beszélő nyugati állampolgárokat	44
a magyar szülőktől született, magyarul jól beszélő nyugati állampolgárokat	38
a Magyarországon született nem magyar anyanyelvű embereket	35
a Magyarországon született, magyarul rosszul beszélő, az óhaza iránt érdeklődő nyugati állampolgárokat	34
a magyar szülőktől született, magyarul rosszul beszélő, az óhaza iránt érdeklődő nyugati állampolgárokat	24

Ezek az adatok arra utaltak, hogy a fiatalok éppenséggel a nyelvi-kulturális magyarság-felfogás legfontosabb elemét, *a magyar anyanyelvűséget, illetve a magyartudást* tartják a magyarsághoz való tartozás legfőbb ismérvének; kisebb jelentőséget tulajdonítanak *a Magyarországon való születésnek*, még kisebbet *a magyar szülőktől való származásnak*, és *az óhaza iránti érdeklődést* tartják a legkevésbé fontosnak.

Az adatsorból azt is láthatjuk, hogy a szomszédos országokban élő magyarnyelvű embereket a fiatalok ebben az esetben is nagyobb arányban sorolták a magyarsághoz, mint azokat a Magyarországon született vagy magyar szülőktől származó embereket, akik szintén jól beszélnek magyarul, de nyugaton élnek. Emögött két megfontolás is meghúzódhatott. Egyrészt az, hogy a szomszédos országokban élő magyarok a történelmi Magyarország területén, a volt magyar területeken élnek; másrészt pedig – ezzel összefüggésben – az, hogy ezek az emberek nem hagyták el hazájukat.

Ugyanakkor az a tény, hogy a szomszédos és a nyugati országokban élő magyarokat a fiatalok nem sokkal nagyobb arányban sorolták a magyarsághoz, mint a Magyarországon élő nemzetiségeket, azt mutatja, hogy a nemzeti identitás kérdésének politikai-államközpontú megközelítése nemcsak a nemzet-felfogásukra nyomja rá a bélyegét, hanem a magyarság-felfogásukra is. Ezek az eredmények azt jelentik, hogy a határokon túli magyarokat a fiatalok többsége nem tekinti egyértelműen magyaroknak. Egy részük azért, mert már eleve nem tartja őket magyaroknak; más részük pedig azért, mert a magyar nép, de más nemzetek részének tekinti őket.

A diplomás fiatalok az átlagosnál sokkal nagyobb arányban sorolták a magyarsághoz a szomszédos országokban született magyarnyelvű embereket (75 százalék), és az átlagosnál valamivel kisebb arányban sorolták ide a Magyarországon született nem magyarnyelvű embereket (30 százalék). Ezek az adatok azt mutatják, hogy a nemzetiségi-etnikai hovatartozás meghatározásánál az értelmiségiek még kevésbé indulnak ki az államhatárokból, mint a nemzeti hovatartozás megállapításánál, és ennek megfelelően nemcsak a szomszédos országokban élő magyarok nemzeti identitását tisztelik jobban, hanem a magyarországi nemzetiségeket is. Ugyanakkor az a tény, hogy a diplomások körében sokkal jobban nőtt a szomszédos országokban élő magyarokat befogadók aránya, mint amennyivel a magyarországi nemzetiségeket kizárók aránya csökkent (+25, illetve -5 százalék), arra utal, hogy az értelmiségiek is főleg a magyar kisebbségek problémái iránt fogékonyak.

Azt, hogy végül is mi jellemzi a fiatalok magyarság-felfogását, akkor tudtuk meg, amikor arra kértük őket, hogy *hat szempontot rangsoroljanak aszerint, hogy mennyire vennék őket figyelembe, ha meg kellene mondaniuk valakiről, hogy magyar-e*. Ekkor ugyanis a következő rangsor alakult ki:

2. tábla: A magyarság-ismérvék rangsora. Átlagokkal⁴

Mennyire venné figyelembe azt, hogy az illető...	N=963
magyarnak érzi-e magát	4,4
Magyarországon él-e, magyar állampolgár-e	3,7
magyar anyanyelvű-e	3,5
Magyarországon született-e	3,3
betartja-e a magyar törvényeket	3,2
magyarok voltak-e a szülei	3,0

A rangsorolás tehát megerősítette azt, hogy a fiatalok magyarság-ismérvéinek a fontossági sorrendjében a magyar szülőktől való származást megelőzi a Magyarországon való születés, és az utóbbinál is kedvezőbb helyet foglal el a magyar anyanyelvűség. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a fiatalok a magyar anyanyelvűségnél is fontosabbnak tartják a politikai magyarság-felfogás legfőbb elemét, a magyar állampolgárságot, és ennél is nagyobb jelentőséget tulajdonítanak egy se nem politikai, se nem nyelvi-kulturális

4 Minél magasabb értéket kapott egy szempont, annál előbbre sorolták a válaszadók.

elemnek: a „magyarság-érzésnek”, a magyarsághoz való szubjektív kötődésnek.

Emellett azonban azt is megfigyelhetjük, hogy a magyarság-ismérvek egy nagyon szűk skálán, az elvileg 1-től 7-ig terjedő mezőny közepén helyezkedtek el a rangsorban, és ezen belül az „utolsó hat” szempont különösen közel került egymáshoz. Ez azt mutatja, hogy a fiatalok nagy részében nem alakultak ki határozott elképzelések az egyes ismérvek jelentőségéről, egymáshoz való viszonyáról, a magyarság mibenlétéről.

Ugyanakkor az is igaz, hogy a végzettségi szint emelkedésével emelkedett azoknak a válaszadóknak az aránya, akik nagyon fontosnak tartották a magyarsághoz való szubjektív kötődést, és ezzel párhuzamosan csökkent azoké, akik nagy jelentőséget tulajdonítottak a magyar állampolgárságnak. Így az iskolázottabb fiatalok körében a magyarság-ismérvek szélesebb skálán helyezkedtek el, és a magyarság-felfogás nyelvi-kulturális elemei megelőzték a politikaiakat.

Felújított magyarok

A cigánylakta településeken élő iskolázatlanabb-képzetlenebb emberek sokszor *újmagyaroknak* nevezik azokat a cigányokat, akik – rendszerint az állam segítségével és mindig nagy erőfeszítése árán – megpróbálnak beilleszkedni az autochton magyar társadalomba, a falvak és az iparvárosok mindennapi életébe. A kifejezés egyszerre tanúskodik a cigányokkal szemben táplált előítéletek fennmaradásáról, a kormány „cigánypolitikájának” elutasításáról és a cigányok beilleszkedésével járó valóságos és vélt problémák összefonódásáról, a cigánykérdés megoldásához szükséges társadalmi nyilvánosság hiányáról: a kifejezést használók egyszerre tiltakoznak az ellen, hogy a cigányok támogatásával a kormány „a naplopókat, a tolvajokat részesíti előnyben a becsületesen dolgozó, a garast élére rakó emberekkel szemben”, és ugyanakkor – „nem véletlenül!” – „nem beszél a cigányoknak nyújtott támogatásról”, „nem vesz tudomást a cigányok viselkedéséről”, „nem foglalkozik a cigány bűnözéssel”, és mindezek tetejébe „őket hibáztatja azért, mert a cigányok nem tudnak beilleszkedni a társadalomba” – holtlott ők is elismerik, hogy „vannak rendes cigányok is, olyanok, akik megbecsülik magukat, akik nem herdálják el azt, amit az államtól kapnak”.⁵

5 A cigányokkal kapcsolatos társadalmi nyilvánosság hiányának következményeit elemzi Hann Endre *Egy rémhír nyomában* című esettanulmányában. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1976.

Miért mondtuk el mindezt? Azért, mert az, ahogyan a fiatalok nagy része megítéli a nyugati országokban élő magyarokat, sok szempontból emlékeztet arra, ahogyan az előbb említett emberek ítélik meg a Magyarországon élő cigányokat; csak addig, amíg a cigányokkal kapcsolatos előítéletek abban fejeződnek ki, hogy újmagyaroknak nevezik őket, a nyugati magyarokkal kapcsolatos előítéletek abban nyilvánulnak meg, hogy a legjobb esetben is *mesterségesen felújított magyaroknak* tartják őket, azaz olyan embereknek, akik egyszer már mind a közvélemény, mind a kormányzat szemében megszűntek magyarok lenni, és akik most is csak a kormányzat szemében lettek ismét – ki tudja, miért – hazánkfiai.

A nyugati magyarokkal kapcsolatos előítéletek mögött részben ugyanazokat a tényezőket fedezhetjük fel, mint amelyek a cigányokkal kapcsolatos előítéletek mögött húzódnak meg: 1. az ítéletek tárgyát képező népcsoport „normasértését”, vagyis azt, hogy a nyugatra távozott magyarok „megszegték a törvényeket, elhagyták, elárulták a hazájukat” és 2. „a normasértés fedezését, a normasértőkkel való kivételezést”, vagyis azt, hogy az állam nem ítéli el, nem bünteti meg azokat, akik elhagyták a hazájukat, sőt „tárt karokkal fogadja, az itthonmaradottaknál jobb bánásmódban részesíti őket”.

Ugyanakkor a nyugati magyarokkal kapcsolatos előítéleteket az előbbi tényezőknél is jobban táplálja az, hogy ezekkel az emberekkel nemcsak az állam kivételezik, hanem a Sors is, mert „a nyugatra távozott magyarok jobban élnek, mint az itthonmaradottak”. Pontosabban szólva: az előítéletesen gondolkodó fiatalok úgy vélekednek, hogy a szórványmagyarság életszínvona komolyan foglalkoztatja őket. Ebből a szempontból tehát a nyugati magyarokkal szemben táplált ellenérzések gyökeresen különböznek a cigányellenességtől, mert nem a még lejjebb lévő rétegektől való elhatárolódásnak, hanem a társadalmi felemelkedés sikertelensége miatt érzett frusztráció elaborálásának, a saját kudarc és a mások által elért sikerek kisebbsítésének a szándékából fakadnak.

A felmérés során a fiatalok 87 százaléka mondta azt, hogy *vannak olyan nyugati országok, ahol nagy számban élnek magyarok*. Ebből a szempontból nem voltak jelentős különbségek az iskolázatlanabb (legfeljebb nyolc osztályt végzett) és az iskolázottabb válaszadók között: az előbbieket 79 százalékkal szemben az utóbbiak 95–96 százaléka válaszolt így. Ez arra utal, hogy a nyugati magyarokra vonatkozó ismereteiket főleg a családjukban szerzik be a fiatalok.

A szórványmagyarság elsősorban az „amerikás magyarokat” jelenti a fiataloknak: a magyarul beszélő nyugati országok közül *az Egyesült Államokat* em-

lítették a legtöbbször a megkérdezettek (74 százalék). Ezután *az NSZK-ra és Kanadára* utaltak a leggyakrabban (42, illetve 38 százalék), majd *Ausztriára* (30 százalék) és végül *Ausztráliára* (20 százalék). Ezeken az országokon kívül *Svájcot, Angliát, Franciaországot és Svédországot* hozták még számottevő arányban szóba (10, 8-8, illetve 7 százalék.)

Ugyanakkor a szórványmagyarság már nem elsősorban azt a „hárommillió emberünket” jelenti a fiataloknak, aki a felszabadulás előtt „tántorgott ki Amerikába”, hanem azt a háromszázötvenezeret, aki a felszabadulás után hagyta el az országot. Ezek közül is azokat tartották a legjobban számon a megkérdezettek, akik a létező szocializmus elől távoztak nyugatra: arra a kérdésre válaszolva, hogy *a nyugati országokban élő magyarok mikor kerültek ezekbe az országokba*, a fiatalok 94 százaléka említette *1956-ot* és 19 százalékuk *az 1956 utáni évtizedeket*. Amellett a korábban távozott magyarok közül is gyakrabban utaltak azokra, akik *1944 és 1947 között* hagyták el hazájukat (49 százalék), mint azokra, akik *a két világháború között, a gazdasági válság idején* vagy éppenséggel *az első világháború előtt* próbáltak nyugaton szerencsét (19, illetve 7 százalék).

Ezek az eredmények még nem jelentik azt, hogy a fiatalok elsősorban politikai emigránsoknak, a szocialista rendszer tudatos ellenfeleinek tekintenek a nyugatra távozott magyarokat. Az 1956 utáni emigrációs hullámot főleg gazdasági okokkal, a jobb élet reményével magyarázták a megkérdezettek, de az 1956-os és az 1944-47-es emigrációs hullámokat is gyakrabban vezették vissza gazdasági okokra, mint politikaiakra.

Általában elmondhatjuk, hogy a nyugati országokban *élő* magyarokat elsősorban a „disszidensekkel” azonosítják a fiatalok, másodsorban pedig a kivándorlókkal, és csak harmadsorban látják bennük az emigránsokat. Ez abban is megnyilvánul, hogy a három fogalom közül a megkérdezettek nagyobb arányban tudták meghatározni az első kettőt (94, illetve 91 százalék), mint a harmadikat (79 százalék).

A disszidenseken főleg azokat az embereket értették a fiatalok, akik illegálisan hagyják el az országot (65 százalék).

Az emigránsokban elsősorban azokat az embereket látták a megkérdezettek, akik *politikai okokból* hagyják el hazájukat (51 százalék), másodsorban pedig azokat, akik *az üldözések miatt* mennek el (17 százalék).

Végül *a kivándorlókat* közel azonos arányban azonosították a fiatalok azokkal az emberekkel, akik *gazdasági okokból* hagyták el az országot (27 százalék) és azokkal, akik *legálisan* távoznak (21 százalék). Ennek a fogalomnak tehát a fiatalok fejében két egymástól független jelentése van: egy tegnapi jelentése, amely talán az Amerikába kivándorolt viharsarki agrár-

proletárokhoz kötődik a legjobban, és egy mai jelentése, amely az olasz családokba beházasodó magyar lányokat idézheti fel a leginkább.

A fiatalok többsége kedvezőnek tartja a szórványmagyarság helyzetét: 58 százalékuk úgy vélekedett, hogy *a nyugati országokba távozott magyarok többsége megtalálta számítását*, 54 százalékuk pedig úgy, hogy a nyugati magyarok többsége *jobban él, mint az itthonmaradtak*. (Az ezekkel ellentétes álláspontokat 26, illetve 28 százalékuk fogadta el.)

Az életkor emelkedésével csökkent azoknak a válaszadóknak az aránya, akik kedvezően ítélték meg a szórványmagyarság helyzetét: így például a 14–17 éves fiatalok 70 százalékával szemben a 26–29 évesek 54 százaléka mondta azt, hogy a nyugatra távozott magyarok többsége megtalálta számítását.

Ezt azzal is magyarázhatnánk, hogy az idősebb korosztályok többet tudnak a nyugati országokban élő magyarok helyzetéről, és így reálisabban ítélik meg ezt. Ezt az értelmezést alátámasztaná az, hogy az iskolai végzettség emelkedésével – ha kisebb mértékben is – szintén csökkent azoknak a válaszadóknak az aránya, akik úgy nyilatkoztak, hogy a nyugatra távozott magyarok elérték céljukat.

Ugyanakkor azonban azt is megfigyelhettük, hogy azok a fiatalok, akik közvetlen tapasztalatokat szereztek a szórványmagyarság életkörülményeiről, kedvezőbben ítélték meg ezeket, mint azok, akik nem szereztek ilyen tapasztalatokat. Így például azok a válaszadók, akiknek vannak nyugati rokonaik, magasabbnak tartották a külföldre szakadt magyarok életszínvonalát, mint azok, akiknek nincsenek ilyen rokonaik (62, illetve 50 százalék), és ugyanezt mondhatjuk el azokról a fiatalokról, akik jártak nyugaton (64, illetve 51 százalék).

Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy az idősebb korosztályok nemcsak és nem is elsősorban azért ítélik meg kedvezőtlenebbül a szórványmagyarság helyzetét, mert többet tudnak erről, hanem azért, mert több fenntartásuk van a nyugatra távozott magyarokkal szemben. És ezek a fenntartások nemcsak és nem is elsősorban abból fakadhattak, hogy az idősebb korosztályok jobban ismerik a „disszidensekkel” kapcsolatos hivatalos (?) álláspontot, hanem abból, hogy jobban el is fogadják ezt, mert – amint az szintén kiderült a vizsgálatból – jobban ragaszkodnak a hazájukhoz.

A felmérés során a fiatalok nem foglaltak határozottan állást abban a kérdésben, hogy az embernek el szabad-e hagynia a szülőföldjét. Túlnyomó többségük úgy vélekedett, hogy *mindenkinek jogában áll megválasztania a hazáját* (72 százalék), és *az embernek nem kell abban az országban leélnie*

az életét, ahol született (71 százalék). Ugyanakkor a legnagyobb részük azt gondolta, hogy *Magyarországon csak az nem boldogul, aki nem is akar* (80 százalék), és *nem* tartotta teljesen érthetőnek azt, ha valaki *nyugaton próbál szerencsét* (67 százalék). A megkérdezettek többsége tehát elvileg elismerte azt a jogot, hogy az emberek elhagyják a szülőföldjüket, de úgy gondolta, hogy a magyaroknak nincs erre szükségük.

Sokkal jobban megoszlott a fiatalok véleménye a nyugati országokban élő magyarokról. Többségük úgy vélekedett, hogy *a szórványmagyarság nem is él olyan jól, mint mutatja* (68 százalék), és *a nyugati magyarok gyerekei már sohasem lesznek igazán magyarok* (64 százalék). Ugyanakkor kevesebb mint felük gondolta azt, hogy *a magyar államnak nem lenne szabad tárt karokkal fogadnia azokat, akik elhagyják* (49 százalék), azt, hogy *a nyugati magyarok többsége dicsekedni jár haza* (45 százalék) és azt, hogy *a disszidensek elárulják a hazájukat* (szintén 45 százalék). Végül ennél is kevesebben fogadták el azt, hogy *a nyugaton élő magyarok sok hasznot hozhatnak az országnak* (41 százalék).

A fiatalok túlnyomó többsége, 71 százaléka így is szükségesnek mondta azt, hogy *a magyar kormány jó kapcsolatokat tartson fenn a nyugati országokban élő magyarokkal*, de már csak 54 százalékuk helyeselte azt, hogy a kormány *pénzt áldozzon a nyugati magyarok anyanyelvi művelődésének előmozdítására*.

Az iskolai végzettség emelkedésével emelkedett azoknak a válaszadónak az aránya, akik szükségesnek tartották a szórványmagyarsággal való együttműködést, de ennek jelentőségét csak a diplomások érezték át igazán: 91 százalékuk értett egyet a kapcsolatok ápolásával és 76 százalékuk az anyanyelvi művelődés támogatásával.

Ugyanakkor a fiatalok állásfoglalását az iskolai végzettségüknél is jobban befolyásolta az, hogy ismerték-e a tényleges gyakorlatot, azaz tudták-e, hogy a kormány már most is tesz valamit annak érdekében, hogy jó kapcsolatokat építsen ki a nyugati országokban élő magyarokkal: azok a válaszadók, akik tudtak a kapcsolatok kiépítésére tett lépésekről (71 százalék) sokkal nagyobb arányban mondták szükségesnek a kapcsolatok ápolását és az anyanyelvi művelődés támogatását, mint azok, akik nem tudtak ezekről a lépésekről.

A nyugati magyarokról alkotott vélemények három nagyobb csoportba rendeződtek, amelyek a szórványmagyarsághoz való viszony, a szórványmagyarság iránti beállítottságok három típusának feleltek meg.

Az első két beállítottságot a nyugati magyarokkal szemben tanúsított kisebb-nagyobb mérvű *előítéletesség, intolerancia* és az ebből fakadó *elzárkó-*

zó, *kirekesztőleges magatartás* jellemezte. E beállítottságok tehát – kisebb-nagyobb mértékben – annak az álláspontnak a nyomait viselték magukon, amelyet a magyar állam a hatvanas és különösen az ötvenes években foglalt el a szórványmagyarsággal szemben.

Az első beállítottság elsősorban azoknak a negatív sztereotípiáknak az elfogadásban nyilvánult meg, amelyeket a szórakoztatóipari termékek főleg a hatvanas években terjesztettek a nyugati magyarokról (hogy dicsekedni járnak haza, hogy a valóságosnál jobbaknak tüntetik fel az életkörülményeiket), de annak az ötvenes évekből örökölt, sokkal ellenségesebb ideológiai tételnek az elfogadását is magában foglalta, hogy a disszidensek hazatérőik. Ennek az álláspontnak a képviselői ma is tagadják, hogy a nyugaton élő magyarok sok hasznot hozhatnak az országnak, és nem értenek egyet azzal, hogy a magyar állam „tárt karokkal” fogadja őket. *A nyugati magyarokkal szembeni hajthatatlanság* főleg azokat a fiatalokat jellemezte, akik úgy vélekedtek, hogy a nyugati magyarok rosszabbul élnek, mint az itthonmaradottak.

A második, kevésbé intoleráns beállítottság mögött elsősorban az államközpontú magyarság-felfogás húzódnak meg. Ennek az álláspontnak a képviselői azt gondolták, hogy az embernek abban az országban kell leélnie az életét, ahol született, és úgy vélekedtek, hogy a nyugati országokban élő magyarok gyerekei már sohasem lesznek igazán magyarok. Ennek megfelelően szintén elutasították a „tárt karok” politikáját, és – ha kevésbé is – elfogadták a dicsekvő hazalátogatókra vonatkozó sztereotípiát. *A nyugati magyarokról való lemondás* elsősorban az idősebb generációkat jellemezte, valamint azokat a fiatalokat, akik nem tartották szükségesnek a szórványmagyarsággal való együttműködést.

Végül a harmadik beállítottságot a nyugati magyarok iránt tanúsított nagyfokú *tolerancia* és az ebből fakadó *befogadó, együttműködő* magatartás jellemezte. Ennek az álláspontnak a képviselői teljesen érthetőnek tartották azt, ha valaki nyugaton próbál szerencsét, és azt gondolták, hogy a nyugaton élő magyarok sok hasznot hozhatnak az országnak. A nyugati magyarokat elsősorban az alacsonyabb végzettségű fiatalok fogadták be a nemzetbe, valamint azok, akik a magyarság kritériumai közül nem tartották fontosnak a magyar törvények betartását.

A fiatalok többsége, 66 százaléka nem foglalt határozottan állást a nyugati országokban élő magyarokkal kapcsolatban: 59 százalékuk a kirekesztésük és a befogadásuk között ingadozott, 7 százalékuk pedig sem kirekeszteni, sem befogadni nem akarta őket. A megkérdezettek 22 százaléka egyértelműen a nyugati magyarok mellett foglalt állást, 12 százalékuk pedig ellenük.

Hátrányos helyzetben

Az elmúlt években a magyar kormány egyre erőteljesebben hangoztatta, hogy a szomszédos országokban élő magyarok helyzetét nem lehet pusztán ezen országok belügyének tekinteni, mert a rokoni-baráti kapcsolatok és az egyéb kötődések miatt a magyar kisebbségek sorsa élenken foglalkoztatja a hazai közvéleményt.

A kutatás során kapott eredmények alátámasztották ezt az érvelést: annak ellenére, hogy a legutóbbi időkig a tájékoztatási eszközök nagyon keveset, illetve nagyon visszafogottan foglalkoztak ezzel a kérdéssel, a magyar fiatalok többsége úgy látja, hogy egyes szomszédos országokban hátrányosan megkülönböztetik az ott élő magyarokat.

Ugyanakkor, annak következtében, hogy a szomszédos országokban élő magyarok problémája nem kapott igazán nyilvánosságot, a fiatalok többségében semmiféle határozott elképzelés nem alakult ki ennek a problémának a megoldásáról, és jelentős részük azt is elfogadhatónak tartaná, ha a magyar kisebbségek lemondanának nemzeti integritásuk megőrzéséről.

A szomszédos országokban élő magyarokról valamivel nagyobb arányban tudtak a fiatalok, mint a nyugati országokban élőkről (91, illetve 87 százalék), és ebben az esetben még kisebb volt az iskolázatlanabb és az iskolázottabb válaszadók közötti különbség (82, illetve 96 százalék).

A magyarlakta szomszédos országok közül *Romániát* és *Csehszlovákiát* nevezték meg a legnagyobb arányban a fiatalok (79, illetve 74 százalék). Kevesebben említették *Jugoszláviát* (52 százalék), és még kevesebben utaltak *Ausztriára* és *a Szovjetunióra* (35, illetve 33 százalék).

A magyar nemzetiségekről tudó fiatalok többsége azt mondta, hogy *van-nak olyan szomszédos országok, ahol hátrányosan megkülönböztetik az ott élő magyarokat* (62 százalék), és ennél is többen nyilatkoztak úgy, hogy *az embereket foglalkoztatja a szomszédos országokban élő magyarok helyzete* (66 százalék).

Az életkor emelkedésével emelkedett azoknak a fiataloknak az aránya, akik – akár a saját maguk, akár a mások szemével nézve – aggasztónak találták a magyar kisebbségek egy részének a helyzetét. Ebből a szempontból különösen annak volt jelentősége, hogy a válaszadók betöltötték-e a 18. életévüket: így például a 14–17 éves fiatalok 47 százalékával szemben a 18–20 évesek 62, a 21–25 évesek 65 és az ennél idősebbek 68 százaléka mondta azt, hogy egyes szomszédos országokban hátrányosan megkülönböztetik az ott élő magyarokat.

Ugyanakkor a megkérdezettek iskolai végzettsége az életkoruknál is jobban befolyásolta válaszaikat: míg a legfeljebb nyolc osztályt végzett fiatalok

csak 53 százalékos arányban mondták azt, hogy egyes szomszédos országokban megsértik a nemzetiségi jogokat, az érettségizettek már 73 százalékos arányban válaszoltak így, a diplomások pedig 92 százalékos arányban.

Végül azok a fiatalok, akik már jártak valamelyik szomszédos országban, az iskolai végzettségüktől függetlenül jóval nagyobb arányban tudtak a magyar kisebbségek hátrányos helyzetéről, mint azok, akik még nem jártak a szomszédban (71, illetve 48 százalék).

A magyar nemzetiségek jogainak a megsértését főleg *Romániával* kapcsolták össze a fiatalok (90 százalék). Sokkal kevesebben említették *Csehszlovákiát* (30 százalék), és csak töredékük utalt *Jugoszláviára, a Szovjetunióra és Ausztriára* (6, 5, illetve 3 százalék).

A megkérdezettek 70 százaléka azt mondta, hogy *a magyar kormány tesz valamit a szomszédos országokban élő magyarok érdekében*, de ezek a fiatalok nagyon megoszlottak annak a kérdésnek a megítélésében, hogy *ez a támogatás elegendő-e vagy sem*: 44 százalékuk az előbbi álláspontot foglalta el, 37 százalékuk pedig az utóbbit.

Az iskolai végzettség emelkedésével emelkedett azoknak a kérdezetteknek az aránya, akik tudtak a magyar kisebbségek támogatásáról, de csökkent azoké, akik elegendőnek tartották ezt. S ami ennél is fontosabb: azok a fiatalok, akik már jártak valamelyik szomszédos országban, az iskolázottsági szintjüktől függetlenül elégedetlenebbek voltak a magyar kisebbségeknek nyújtott támogatással, mint a többiek (41, illetve 55 százalék).

A megkérdezettek többé-kevésbé egyetértettek abban, hogy a magyar kisebbségeknek meg kell őrizniük nemzeti integritásukat: ha különböző mértékben is, de egyaránt elvetették azt, hogy *a szomszédos országokban élő magyarok beletörődjenek helyzetükbe* (76 százalék), azt, hogy *beolvadjanak a többségbe* (63 százalék), és azt, hogy *Magyarországra települjenek* (56 százalék).

Ugyanakkor a fiatalok már nem voltak biztosak abban, hogy a magyar kormánynak továbbra is az addigi politikát kell folytatnia a magyar kisebbségekkel kapcsolatban. Többségük még elfogadta azt az érvelést, hogy *a szomszédos országok nemzetiségi politikájának bírálata csak rontana az ott élő magyarok helyzetén* (58 százalék), de már csak valamivel több mint felük utasította el azt a megoldást, hogy *Magyarország a nemzetközi szervezetekhez, például az ENSZ-hez forduljon a magyar kisebbségek ügyében* (52 százalék), és kevesebb mint felük értett egyet azzal, hogy *a szomszédos országok nemzetiségi politikájának bírálata kárt okozna a szocialista országok egységének* (49 százalék).

Ugyanilyen megosztottságot tapasztaltunk a határrevízió kérdésében: a megkérdezetteknek csak valamivel több mint a fele mondta azt, hogy *a ma-*

gyarlakta területeket vissza kellene csatolni Magyarországhoz (53 százalék), és ugyanennyien gondolták azt, hogy *a területi problémák fessegetése háborúba sodorhatja az országot* (55 százalék).

Az egyetlen megoldás, amelyet a fiatalok túlnyomó többsége elfogadott az volt, amelynek megvalósítása elsősorban a szomszédos országok kormányain múlott, vagyis az, hogy *a magyar kisebbségek önállóan intézhessék ügyeiket* (66 százalék).

A magyar kisebbségek problémájának megoldásáról alkotott vélemények négy nagyobb csoportba rendeződtek.

Az első véleménycsoportból az az álláspont rajzolódott ki, hogy *radikálisabb eszközöket kellene igénybe venni a magyar kisebbségek problémájának megoldására*. Ez egyaránt magában foglalta azt, hogy a szomszédos országokban élő magyarok Magyarországra települjenek, azt, hogy a gyarlakta területeket visszacsatolják Magyarországhoz, és azt, hogy a magyar kisebbségek önállóan intézhessék ügyeiket. Ezt az álláspontot elsősorban az alacsonyabb végzettségű fiatalok tették magukévá.

A második véleménycsoportból az az álláspont körvonalazódott, hogy *a magyar kormánynak többet kellene tennie a magyar kisebbségekért*, és ennek az lenne a módja, ha a nemzetközi szervezetekhez fordulna. Ezt főleg azok a fiatalok szorgalmazták, akik vagy *nem* tartották elegendőeknek a magyar kisebbségek érdekében tett lépéseket, vagy nem is tudtak ezekről.

A harmadik véleménycsoportban az az álláspont fogalmazódott meg, hogy *a magyar kisebbségeknek le kellene mondaniok nemzeti integritásuk megőrzéséről*, vagyis bele kellene törődniük a helyzetükbe, és be kellene olvadniuk a többségbe. Ezt elsősorban azok a fiatalok hirdették, akik a magyarság ismervei közül nem tartották fontosnak a magyarság-érzést, azok, akik elegendőnek tartották a magyar kisebbségek érdekében tett lépéseket, és azok, akik a szomszédos országokban élő magyarokat nem tekintették a nemzet részének. Emellett az alacsonyabb végzettségű fiatalok is az átlagosnál gyakrabban foglaltak állás.

Végül a negyedik véleménycsoportból az derült ki, hogy *a magyar kormánynak az addigi politikát kellene folytatnia a magyar kisebbségekkel kapcsolatban*, mert a szomszédos országok nemzetiségi politikájának bírálata csak rontana az ott élő magyarok helyzetén, és kárt okozna a szocialista országok egységének. Ezt a megoldást elsősorban a kvalifikátlanabb munkát végző fiatalok támogatták, valamint azok, akik úgy látták, hogy a kormány (elégge) támogatja a szomszédos országokban élő magyarokat.

A fiatalok többsége, 67 százaléka a magyar kisebbségek problémájának megoldásával kapcsolatban sem foglalt határozott állást, vagyis a négy állás-

pont közül többet is elfogadott. 22 százalékuk csak azt az álláspontot tette magáévá, hogy a magyar kisebbségeknek le kellene mondaniok nemzeti integritásuk megőrzéséről, 11 százalékuk pedig azt, hogy a magyar kormány-nak többet kellene tennie a szomszédos országokban élő magyarokért.

A fiatalok túlnyomó többségét semmiféle határozott nemzeti beállító-dás nem jellemezte. 34 százalékuk egyáltalán nem kötelezte el magát ebből a szempontból; ez abban nyilvánult meg, hogy 21 százalékuk mindegyik mentalitással azonosult, 13 százalékuk pedig egyikkel sem. Ugyanakkor a többiek nagy részének a nemzeti attitűdjei is fölöttébb bizonytalanok voltak: 16 százalékuk a nacionalizmus, a hazafiság és a szkepticizmus és a közömbösség között, és 20 százalékukat egyáltalán nem foglalkoztatták a nemzeti kérdések.